

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ (๓) เพื่อเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ การวิจัยเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร มีผลสรุปดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การคบมิตรเป็นการทำงานที่สำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตของคนเพราะชีวิตจะมีความสุขหรือความเสื่อม มีสุขและทุกข์ อยู่รอดปลอดภัยได้หรือไม่ อยู่ที่การคบมิตรสหาย ถ้าบุคคลคบมิตรดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ ย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิตความเป็นอยู่ ถ้าคบเพื่อนไม่ดี ไม่มีคุณธรรม เป็นคนพาล ย่อมนำทุกข์มาให้ บุคคลที่จะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ไม่ว่างานเล็กหรืองานใหญ่ ต้องมีเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจ เป็นมิตรที่เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ และเป็นมิตรที่ไว้วางใจกันได้ ยิ่งการงานใหญ่โต เช่น งานด้านเศรษฐกิจ งานด้านสังคมและงานด้านการเมืองการปกครอง เป็นงานที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อให้การงานเหล่านั้น ได้บรรลุผลตามที่ต้องการ บุคคลต้องมีมิตรดี คือมิตรที่ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ มีน้ำใจและมีใจกว้างขวาง พึ่งพำนักและช่วยเหลือกันได้ พุดจาไพเราะ เป็นคนที่เสมอต้นเสมอปลาย เป็นเพื่อนแท้ และเป็นผู้ฉลาดในการคิด ในการพูด ในการทำ เป็นผู้รู้กาลเทศะ รู้อะไรควรไม่ควร เป็นเพื่อนที่ดี และเป็นผู้มีความรู้และความสามารถ วางแผนและชี้แนะให้คำปรึกษาที่ถูกต้องได้ เป็นคนที่มีสติปัญญาเป็นเลิศ คือ เป็นผู้ที่มีไหวพริบปฏิภาณ คือดูงานออก บอกงานได้ และทำงานเป็น เป็นคนที่มีคุณค่าหรือค่าของคนอยู่ทำงาน ถ้าคบคนดี เป็นพหูสูต เป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ บุคคลนั้น จึงบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั้นได้

จากการศึกษาได้ผลสรุปดังนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร ความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีไมตรีต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอ ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมิ

ความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถึงเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา ดังนั้น การคบมิตรคือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คู่กันเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโลกประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่นา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ บริบททางการเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ได้แก่ (๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์มิตรทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย (๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอยู่เองที่บุคคลที่อยู่ร่วมกัน ต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ ฐาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยี ที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกัลยาณมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข และ (๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดีกิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

๓) มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมีมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้ (๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไร้อะไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ (๒) มิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อม

ก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อน ประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคล ที่น่าบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การคบมิตรเป็นหลักธรรมหรือ คุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลัก ทิศ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สัปปริสธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมี จิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้ เครื่องครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความมัว หมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิด ความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตกบกพร่องในหน้าที่และข้อ ปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พุดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติ ต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจา ต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจาก เพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้า เป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน

ประเด็นที่ ๒ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ พบว่า การคบมิตร คือ การ ยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ใน จิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่ เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชากรวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็น ความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็น ความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือ ความจริงใจ ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนา ประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และ ไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่าง หนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกอบรมตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย ทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และ ให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย”

จากการศึกษา พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชากรวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกรบมิตรให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อยทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย” การคบมิตร มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท เช่น การคบมิตรในบพทางการเมือง การคบมิตรในบริบททางสังคม และการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้ (๑) การคบมิตรในบริบททางการเมือง (Political) ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลุโลบายเพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ขงจื้อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน (๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม (Social) ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่ในสังคม และ (๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ (Economic) เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน (๓.๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางการสิกรรม ทำไร่ไถนา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว (๓.๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกชาวไร่ ชาวนา และจากพวกพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง” (๓.๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหุสูต สามารถให้คำปรึกษา ชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในทัศนะของขงจื้อ คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว ได้แก่ (๑) มิตรดี คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนทนสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัย

ด้วย มีลักษณะดังนี้ ๑.๑) อันมิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา ๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง ๑.๓) มิตรพหุสูต คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมามาก (๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้คบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบ และไม่ควรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคนหลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจ เทียงตรง เทียงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหุสูตได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติธรรม

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาขงจื้อ ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน โดยอาศัยหลักธรรม ๓ ประการ คือ กัลยาณมิตรธรรม หลักความซื่อตรง สัจจวาจา (๑) กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักแห่งไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน (๒) หลักความซื่อตรง ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจ และ (๓) สัจจวาจา การพูดจากับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนาะหู คำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสนอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้นคนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน

ประเด็นที่ ๓ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร การคบมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนามุ่งถึงการคบหาคนดี คนที่ฉลาดมีความรู้ และเป็นสัตบุรุษ คือ คนมีหลักธรรมของคนดีเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนในทัศนะของศาสนาขงจื้อ การคบมิตรคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลกับบุคคลโดยอาศัยเมตตาธรรมเป็นเครื่องประสาน เช่น เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตร ทั้งสองศาสนามีทัศนะเรื่องการคบมิตรในบริบทเหมือนกัน คือ บริบททางการเมือง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการสร้างมิตรภาพนั้นมีเหตุเกิดจากบริบททั้ง ๓ เหมือนกัน ต่างแต่เป้าหมายที่พระพุทธศาสนา

มองไปถึงสันติสุขเชิงนามธรรม ส่วนเชิงจื๋อมุ่งสันติสุขเชิงรูปธรรม เช่น การสร้างมิตรภาพระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นประโยชน์ให้เกิดความสงบจากสงครามระหว่างรัฐ เป็นต้น

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในศาสนาทั้ง ๒ มีประเภทและลักษณะเหมือนกัน คือ มิตรที่ดี และมิตรชั่ว แตกต่างกันเพียงลักษณะของมิตรที่แยกย่อย โดยในมุมมองของพระพุทธศาสนา มิตรที่ดี คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ส่วนลักษณะของมิตรดีในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ คู่กับการถือสัจจะ มีความจริงทั้งต่อหน้าที่และต่อถ้อยคำ ในส่วนลักษณะของมิตรชั่วในทัศนะของพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมคือคนที่คิดเอาแต่ประโยชน์ตนเหมือนกับลักษณะมิตรชั่วในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนา การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาทั้งสองนั้น มีจำนวนที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมองถึงจุดใหญ่ใจความแล้ว ทั้งสองศาสนานี้มองไปที่การสร้างสัมพันธ์ระหว่างมิตรด้วยการใช้ใจเป็นเครื่องประสาน คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความกลมเกลียวเป็นบ่อเกิดแห่งความสมานฉันท์ ซึ่งเมื่อทำได้ดังนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังมหาศาลที่สามารถบันดาลให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุได้ดังหวัง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื๊อนั้น มีประเด็นควรเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรให้มีการศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรเป็นหลักวิชาการมากขึ้น
๒. การจัดให้มีการทำวิจัยหลักคำสอนการคบมิตรในเชิงเปรียบเทียบเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ครั้งต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรในพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาขงจื๊อในเชิงพื้นที่
๒. ควรศึกษาเรื่องเปรียบเทียบการใช้หลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตระหว่างศาสนาทั้งสอง
๓. ควรศึกษาเรื่องเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรของพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอื่นๆ